

СУТНІСТЬ, ПЕРЕДУМОВИ Й ПОНЯТТЯ ДЕМОКРАТІЇ

1. Демократія, сутність, ознаки.
2. Принцип поділу влади.
3. Демократія та її принципи.

Вважається, що першим поняття «**демократія**» (грец. *demokratia* — влада народу, від *demos* — народ і *kratos* — влада) вжив давньогрецький історик Фулідід (бл. 460–400 до н. е.). Демократія — це народовладдя, суверенітет, верховенство народу стосовно органів державної влади.

Демократія розглядається фактично в трьох основних інтерпретаціях.

Перша інтерпретація: демократія подається і пояснюється як народовладдя. Крім того, визнавалося, що державна влада належить спільності громадян віком понад 30 років. Такі громадяни як мінімум раз на місяць не в народних зборах вирішували різноманітні державні питання.

Друга інтерпретація: демократія це те, що пов'язане і характеризується відповідним державним влаштуванням. При цьому розрізняють демократії: безпосередню і представницьку. Безпосередня — це прийняття основних рішень щодо державних питань і проблем безпосередньо усіма громадянами на сходах, виборах, референдумах і т. ін. Якщо рішення приймаються виборними установами — радами, парламентами, сеймами тощо, — то така демократія характеризується як представницька.

Третя інтерпретація демократії має місце тоді, коли йдеться про колективну діяльність усіх громадян, їхні рівні права та обов'язки скажімо в партії, об'єднанні, групі.

З демократією, як цілісною соціально-політичною сентенцією, надто тісно поєднується суверенітет.

Суверенітет (від франц. *souverainete* — верховенство, найвища влада) — незалежність суб'єкта, організації, що полягає у праві самостійно розв'язувати свої внутрішні справи без втручання в них будь-якої особи, установи.

Стосовно демократії важливо мати на увазі, що таке суверенітет народний, національний і державний.

Суверенітет народний — це повновладдя народу. Воно ґрунтується на визнанні народу єдиним джерелом влади у цій державі та на реальному, а не теоретичному володінні народом політичними та соціально-економічними засобами для участі в управлінні справами суспільства.

Суверенітет національний — повновладдя окремої нації, її політика і воля.

Поняття «демократія» не можна усвідомити більш-менш чітко без розуміння сутності (головним чином розбіжностей) між поняттями «народ», «маси», «натовп».

Народ — це: а) населення країни, держави; б) поєднана однаковою походженням і мовою культурно-історична спільність людей.

Маса — аморфна сукупність людей з мінімальним рівнем групової інтеграції та організації.

З поняттям маса тісно й безпосередньо пов'язане поняття масова свідомість. Власне, масова свідомість — це основний, найважливіший атрибут маси — значної частини людей, що здебільшого належать до різних соціальних груп. Вона відрізняється від інших форм громадської свідомості — класових, етнічних, національних тощо — значно більшою нестійкістю, змінністю характеристик. Наочним і яскравим прикладом масової свідомості є релігійна свідомість.

Натовп — тимчасове об'єднання великої кількості людей, що мають безпосередній контакт між собою та майже подібно реагують на певні стимули. Натовп має схильність до крайнощів, збуджують його лише сильні подразники. Почуття юрби завжди дуже прості та надмірні. Відповідно тому, хто бажає впливати на масу, не потрібна перевірка логічності та послідовності своєї аргументації, йому потрібно перебільшувати та постійно повторювати те ж саме. Від вожака натовп вимагає сили, навіть насилля, доброта ж сприймається, як різновид слабкості.

З трьох понять: «народ», «маси», «натовп» мабуть найдинамічнішим і змінним є все ж «маси». Вони можуть виникати, як соціальне явище, випадково, але можуть утворюватися і в результаті певних організаційних зусиль (заздальгідь сплановані дії). Скажімо проведення пікетів, страйків, мітингів, демонстрацій тощо, зазвичай, спеціально готується. Маси часто пасивні, — якщо є простим натовпом, — але можуть бути і добре організованими, і дієвими. Тобто маси — явище надто мінливе і часто абсолютно не прогнозоване.

Демократія базується на ряді принципів: поділу влади, вибору основних органів державної влади, плюралізму, гласності, незалежного контролю, більшості, тощо.

Принцип поділу влади. Згідно з ним державну владу слід розділяти на декілька сфер або гілок, кожна з яких володіє власними специфічними функціями – законодавча, виконавча і судова гілки влади. Голова держави, парламент, уряд, судова влада мають строго окреслені права і повноваження. Водночас вони постійно взаємодіють між собою у процесі формування та здійснення державної політики. Умовою ефективної діяльності є встановлення оптимальних взаємовідносин між різними гілками і органами влади. При цьому ні одна гілка влади не повинна бути не обмеженою або переважати над іншими гілками. Такий поділ влади фактично відсутній при тоталітарних і авторитарних режимах, де, по суті, і законодавча, і виконавча, і судова влада зосереджені в руках монарха, узурповані вузькою групою правлячої еліти або ж перебувають під контролем правлячої партії.

Принцип виборності основних органів державної влади. Демократія передбачає, що всі особи які контролюють політичні владні структури, повинні бути відповідальні перед своїми виборцями і періодично через чітко встановлений час переобиратись. Переобрання відбувається шляхом проведення вільних, конкурентних виборів.

Принцип плюралізму. Суспільство розподілено за багатьма лініями і параметрами, і суть демократії полягає у визнанні законності різних соціально-

політичних сил, кожна з яких переслідує свої власні політичні інтереси. Цей принцип виключає монополію на владу зі сторони якої не будь однієї особи, соціальної групи, партії, тощо. Проголошуються ідеї самого широкого вибору в усіх сферах суспільного життя. Так економічний плюралізм проголошує ідеї приватної власності, вільного підприємництва, безперешкодної конкуренції, тощо. В політичній сфері це багатопартійність, яка функціонує за умови, коли всі політичні партії мають рівні правові можливості боротися за виборців і за своє представництво в органах державної влади. Наявність опозиції в парламенті, інших сферах суспільного життя забезпечує реальний плюралізм думок і дій, а це є необхідна умова вироблення оптимальних рішень.

Принцип гласності. Передбачає вільний доступ преси і громадськості до інформації про діяльність органів влади, господарських, політичних, громадських організацій. Через вільні і незалежні від цензури засоби масової інформації громадськість може отримувати широку інформацію про діяльність міністерств, відомств, політичних партій, громадсько-політичних організацій тощо.

Принцип рівності. Перша стаття Загальної декларації прав людини проголошує: «Всі люди народжуються вільними й рівними у своїй гідності і правах». Сучасне тлумачення принципу рівності виходить з того, що за демократії можлива соціально-економічна нерівність громадян. Демократія передбачає лише політичну рівність усіх перед законом, незалежно від соціального і матеріального становища.

Принцип більшості. У відповідності з ним рішення приймається на основі думки більшості. Проте цей принцип не можна абсолютизувати і вважати бездоганно демократичним, якщо ігнорується принцип «згоди не погоджуватись» з думками і позиціями інших членів або груп суспільства. Там де панує принцип однодумства не має і не може бути демократії. Заперечується вольове нав'язування позицій однієї частини суспільства іншій його частині. З даної точки зору, суттєвою ознакою демократії є дотримання інтересів і прав меншості. Це виражається в наявності лояльної і конструктивної опозиції в якості законного партнера.

Принцип незалежного контролю. Здійснюється громадськими об'єднаннями, самими громадянами самостійно або разом з органами державного контролю за діяльністю державних структур. Основним методом контролю є перевірка діяльності та виконання ухвалених рішень, дотримання вимог чинного законодавства. За результатами перевірок громадськість та відповідні державні органи інформуються про виявлені порушення, пропонуються пропозиції щодо притягнення правопорушників до відповідальності.

Серед головних критеріїв демократичності суспільства є наявність фундаментальних прав і свобод людини. Розуміння людини як абсолютної цінності, пріоритет прав та інтересів людини над будь-якими іншими (класовими, партійними, національними та ін) правами.

Надзвичайно важливим для розвитку демократії є впровадження механізмів самоврядування, яке є частиною системи державного управління і проявом функціонування громадянського суспільства. В зв'язку з цим, особливої ваги набуває потреба підвищення статусу і розширення повноважень місцевих органів влади.

Демократія не є ідеальною формою правління. Багато мислителів минулого, не будучи противниками демократії застерігали від прихованих в ній недоліків та загрозах. Платон вважав демократію найбільш корумпованою після тиранії формою правління. Аристотель називав демократію найнижчою із всіх законних форм правління, що в найбільшій мірі може переродиться в тиранію. Звичайно, що розуміння сутності демократії в античні часи суттєво відрізняється від сучасного. Проте, достатньо відмітити, що досвід ХХ ст. підтвердив правоту А. де Токвіля, який попереджав про приховані в демократії небезпеки для людської свободи, можливостях «тиранії більшості», яка може бути не менш, якщо не більш, жорсткою, ніж тиранія не багатьох або одного.

Звичайно немає і не може бути ідеальної демократії. Але не дивлячись на її недоліки, вона найкраща і найбільш гуманна форма правління з усіх існуючих. У. Черчилль говорив: «Демократія жахлива форма правління, якщо не рахувати

усіх інших». При всіх своїх недоліках, демократія є найефективнішою формою правління, що відповідає волі більшості суспільства.

Слід також зазначити, що в реальному житті ніколи не існувало і не існує «чистого» народного устрою. «Чиста демократія» – це скоріше за все певний ідеал для наслідування, шкала певних цінностей розвитку суспільства і держави.

Термінологічний словник:

Демократія (грец. *demokratia* — влада народу, від *demos* — народ і *kratos* — влада) форма правління, при якій народ має повноваження на управління державою шляхом прямого референдуму або за допомогою своїх представників, обраних народом, які мають право голосу.

Маса — аморфна сукупність людей з мінімальним рівнем групової інтеграції та організації.

Народ — це: а) населення країни, держави; б) поєднана однаковим походженням і мовою культурно-історична спільність людей.

Натовп — тимчасове об'єднання великої кількості людей, що мають безпосередній контакт між собою та майже подібно реагують на певні стимули.

Суверенітет (від франц. *souverainete* — верховенство, найвища влада) — незалежність суб'єкта, організації, що полягає у праві самостійно розв'язувати свої внутрішні справи без втручання в них будь-якої особи, установи.

Тестові завдання:

1. Хто є носієм суверенітету і єдиним джерелом влади в Україні?

- А. народ
- Б. Верховна рада України
- В. Президент України
- Г. територіальні громади

2. Етнополітична спільнота, якій притаманний високий рівень консолідації та самоусвідомлення, наявність творення або прагнення до